

BIZENTA ANTONIA MOGELEN BIZIAZ ETA LANAZ ZENBAIT ARGIBIDE

Azkoitia, 1982-VI-13

Xabier Altzibar

Jaun-andreak:

gure lehen emakume idazlea, euskal Ilustrazioaren fruitu izan zen.

Euskal Herrian Ilustrazioaren lehen arbola hemen, Azkoitian, landatu zen.

Bizenta Antonia Mogel Azkoitian jaio zen orain 200 urte eta Markinan hazi eta hezi, nahiz eta ezkondu eta gero Bilboko Abandon bizi hil arte.

Mogeldarrek harreman hestuak ukan zituzten Peñafloreatarrek. Bizentaren aita, osagile ogibidez, Erret Elkartean irakasle izan zitzaigun eta elkarte honetan, J. Urquijok aditzen ematen digunez, Medikuntza arloko zenbait lan aurkeztu zuen. Haren anaia Juan Antonio, eta orobat alaba Bizenta. Peñafloreda eta Munibetarrez laudorioz mintzo dira. J. Antonio, Xabier Maria de Munibek bere doluminik saminenean, seme Ramonen heriotzean alegia partaide izan zuen.

Nor zen Bizenta Mogel eta zer eta nola idatzi zuen? Galdera zailak niretzat, orain arteko ikerketa urriak kontutan harturik, zehatz eta sakon erantzuteko.

Hemen, ene solasaldi apal honetan, saiatuko naiz, zenbait paper zahar, ikusmiratu ondoren (1), gure idazlearen lana argitzeko zenbait alderdi zirriborrazten, hala nola:

1. Bizentaren bizibide eta kultur harremanak.
2. Ipui Onac: edizioak, textoa, egilea.
3. Alegia Neoklasizismo garaian. Iturriak. Norentzat eta zertarako idatzi zuen. Idaztankera.
4. 1820.eko Adierazpena: Luis de Borbon...
5. Gabon Kantak.
6. Bizenta A. Mogel berraurkezten.

¹ Bizkaiko Aldundiko Archivo del corregimiento.

1. Bizentaren bizibide eta kultur harremanak

Bizenta Antoniaren gurasoak Juan Ignacio Mogel Urkiza eta Maria Petronila Elgezabal izan ziren. Aita osagilea zuen, aitona bezala. Zaragozan egin zituen Medikuntza ikasketak eta Madrilen eman zioten titulua. 1775.ean Plazentziako osagile zela, ezkondu egin zen eta Debara aldatu. Hemen jaio ziren Bizenta Antoniaren neba-ahizpak: Maria Eustoquia (geroago Markinako Mertzedetako komentuan moja sartu zena), Felipa Catalina (gurasoek oinordeko egin zutena), eta Juan Jose, beste Mogeldar euskal idazlea. Aita-amak Azkoitiara aldatu ziren, eta hemen sortu zitzaigun Bizenta. Urtebete zuelarik, aita hil zitzaion Zestuan, eta ama seme alabekin Markinara itzuli zen, beste Mogeldarren babesera.

Mogeldarrak mediku eta elizgizonez osaturiko familia bat ziren, kulturaz ondo jantziak, batzuk zientzietara eta beste batzuk letretara gehiago emanak. J. Aren aitak 1767.urtetik hasita auzi bat ukan zuen, lur eremuak zirela eta, Josefa de Ibarra-rekin. Auzia irabazi eta urte batzu geroago, 1771.ean hidalgia titulua eskatu eta lortu zuen, Gernikako Juntetxeko Artxiboan ikus daitekeenez (2).

Bizentaren ahizpa Felipa Catalina, Manuel Ventura Irure Arruako seme eta Markinako medikuarekin ezkondu zen 1810.ean. Hauei eman zizkien ama alargunak testamentuz, familiaren ondasunak, beste neba-ahizpak mantentzeko aginduz. Bizenta, ezkontzen bazen, 5000 dukateko doteaz hornitu behar zuten.

Markinan biziko da Bizenta ezkondu arte. Gaztetxo zela, 8 bat urteko, ikasteko zaletasun bizia agertzen zuen. Nebarekin batera latina ikasten hasi zen, osaba J. Antonio maisu. Garai hartan emakume batek ez zuen ukaiten ahal honelako aukerarik. Dena dela, osabak ere ez zion behar bezala lagundu. Honetaz ohartu zen Vargas Ponce eta J. Antoniori idatzitako gutun batean aurpegira botatzen dio: "Tolere Vm que salude a su bien aprovechada amanuense. ¿Por qué cortar los vuelos a esa águila? Créame y dé pábulo a esa llama tan brillante. Los espíritus privilegiados no se deben conducir por donde el común y aprovéchese Vm de mi sermón. Amén" (28-8-1803) (3).

Eta hona hemen zer aitortzen duen J. Antoniok:

"He de confesar mi ierro, o acierto, en no haver fomentado más los estudios de mi sobrina. La singularidad y genio de una muger me hicieron temer alguna altanería de espíritu. Las Gergas simulistas las entendía: formulaba sus argumentos arreglados. Conocía los silogismos en sus figuras, resumía muy bien, y se conocía su mucho talento.

² F. Amador Carrandi: Catálogo de Genealogías, 1958, 534-535 orr.

³ Justo Gárate: La época de P. Astarloa y J. A. Moguel. Junta de Cultura de Vizcaya.

Paré en esto por cobardía, o por temor. Podía haverla instruido algo en Física, pero no soi mathematico. Entraba mui bien en el Francés con la instrucción de los Clérigos de dicha Nación —Mogelek bere etxean Frantziatik ihes eginiko apaiz batzu gorde zituen (4)— que estaban pasmados de lo bien que aprendió la pronunciación. Estos marcharon y creí la bastaba saber la traducción.

En cuanto a la inteligencia gramatical del Bascuence, apuesto a que en toda la Vizcaia no hai uno solo (dexo a Astarloa) que sepa mejor las inflexiones multiplicadas de los verbos...” (5).

1802.inguruan J. Antonio *Peru Abarca* eta *Alegiak* edo *Ipuinak* lantzen zebilen. *Ipui Onac* liburua argitara aurretik Bizentari landu eragin zizkion gipuzkeraz berak ordurako bizkaieraz itzulirik zituenak. Hau da nik azaldu nahi dudana hipotesia, geroxeago frogatzen saiatuko naizena.

Garai hartan Munibetarren adiskide zen, Vargas Ponceri 1805.ean igorritako gutunetan ageri denez. Jaun honen gutunen artetik Fernandez Duro-k zenbait hautatu eta S. Fernandoko Akademiak liburu bat argitaratu zuen: *Correspondencia Epistolar de D. José de Vargas Ponce en materia de arte*. Liburu honetan Bizentaren bi eskutitz datoz (1.eranskina), gure idazlearen apaltasuna eta gauzak argi eta garbi esatea gustatzen zaien horietakoa zela agerreraztan digutenak. Zenbait dato ere badakarte (Juan Joseren kulturaz; gatzeleraz, latinez eta euskalgaiztoko hitzez jositako Botanikako Alfabeto bat Madrileko Akademian aurkezteko durangar baten asmoa etab. ...).

1808.urtean Bizentaren senarra izango zenak *Peru Abarcaren* kopia eder bat egin zuen eskuz. *El Rustico y Minerva* ezarri zion izenburua, eta *P. Abarcaren* kopiaren ondoren 60 hitz lauuko Alegi edo Ipuin —galdutzat jotzen zirenak— dakartza (2.eransk.).

Eta ondoren, beste hamar bertsoz. Kopialariak berak dioenez “traducido todo al Bascuence Vizcayno por dicho Sr. Moguel, de cuyos originales papeles los he copiado con todo cuidado yo, Eleuterio de Basozabal. Año de 1808.”. Eskuizkribu hau Eduardo Unceta-rena da, eta berari eta beraren arreba M. Karmeni esker ezagutu ahal ukan dut.

Bizentak utzi ote zizkion eta zertako J. Antonioren esku izkribuak Eleuterio de Basozabal abandotar merkatariari? Argitaratzeko ote Basozabaldarren inprentan? Orduan ezagutu ote zuten elkar? Nor zen Eleuterio Basozabal?

1810.inguruan Brock, Laserre, Maingy y C.^a-ko ordezkari zen. Algodoi, burdina nahiz tabakoa garraiatzeko untziak prestatzen zituen. La Coruña

⁴ Jean Contrasty: *Le Clergé français exilé en Espagne (1792-1802)*. Toulouse. Librairie L. Sistec 1910.

⁵ J. Garate: *La época del P. Astarloa y J. A. Moguel*.

joaten zen sarri. Bizentak, ordea, kultur merkatalgoa maiteago zuela dirudi. Adibidez, Bizkaiko Diputazioan egon zegoen Rollin-en ingelesezko liburu bat *The method of teaching and studying the Belles Letres*, Edimburg 1773, harena zen.

1815.ean Eleuterio, Juan Bautista Agirreren aurka auzi bat ukan ondoren, honen partaide Acharekin elkartzen da, Compañía Acha y Basozabal osatuz (6).

1817.urtean, Abuztuaren 8an ezkondu ziren Markinan, Erdotzako ermitan. Bizentak 34 urte zituen. Hona hemen zer nolako dotea zeraman bakoitzak.

– Eleuteriok: Ripa-ko etxea (Abandon), tresneria eta ontziteria on batez hornitua, eta beste ondasun batzu: Arrigorriagako Lambo baserria (50.000 errealetan jotzen zen haren balioa) eta Altamirako baso bat.

– Bizentak: 55.000 erreal, 15.000 errealean balioa zuten bitxi eta apaingarriak, eta senarrak erregalatu zizkion 11.000 erreal. Guztitara, 81.000 erreal.

Konparazio batetarako, ene adiskide Roman Basurto, Bilboko XVIII. gizaldiko 2.parteko merkatalgoa ikertu duenak esan didanez, aldi hartan (XVIII.mende erdi ingurutik bukaeraruntz), Bilbon etxe on batek 70.000 erreal inguru balio omen zuen, itsasuntzi nahiko handi batek (fragata bat edo) 94.000 erreal inguru. Eta 800.000 errealetatik gorako ondasunak zituztenak Bizkaian 5 familia ziren bakarrik ⁷.

Geroago Eleuterioren aita hil zelarik, bitxi eta apaingarritan beste 48.000 erreal inguru eskuratu zituzten, eta liburutan (eta sail honetan benetako diru piloa zen) 4.000 erreal inguru. Negozioak ondo joan zitzaizkien artean, hau da 1821. urte arte, ez oso aberatsak baina bai dirudunak ziren.

Jose de Basozabal, Eleuterioren aitak, inprenta bat ere bazuen. D. Jose Antonio de Jauregui agertzen da inprimatzaile⁸. Hau inprimatu zen Juan Jose Mogelen *Eguneroco lan on eta erreaguac...* 1820.urtean, Gabon Kanta zenbait etab... Basozabal eta Jauregui elkarrekin agertzen dira 1928.eko Gabon Kantak inprimatzen.

1820.ean Eleuterio Abandoko Udalean diruzain zen. Ulibarri ere kontadore-artxibatzaile garai berean, eta gero ere, 1823.etik 1826.era artean. Eleuteriok Garai fiela bota nahi zuen Udaletik edo kargutik hauzi batez. Argudioa: “que por zer cargo fallido –hau da, lur joa ondasun aldetik– no

⁶ Legajo 353, n.º 12. 1815 ‘Arch. Corregim.’.

⁷ Comercio y Burguesia mercantil de Bilbao en la 2.ª mitad del S. XVIII. Doktoradutza tesia.

⁸ Legajo 859, n.º 8, Arch. Corregim.

pueda obtener empleos honoríficos ni asistir como concejante a los Ayuntamientos”⁹.

Geroago, 1836.ean, Akesolok dioskunez¹⁰, Ulibarri atera zen, bigarren zozketaldian, fiel errejidore kargurako, Eleuterio Basozabal eta Antonio Uribe lagun, baina urrietaz Udal konstituzionala ezarri zen.

1821.ean Acha eta Basozabalen merkatal elkarteak porrot egin zuen. Auziak ugari ukan zituzten hartzedunekin. Azkenean konpondu ziren zorrak ordaintzeko moduaz, baina hemendik aurrera ez ziren segur aski hain eroso bizi izan.

Senitartekoekin ez bide ziren ondo konpontzen, eta Bizentari senarra hil zitzaionean, seme alabarik ez zutenez gero, koinata baten semearen eskuetara joan ziren Eleuterioren ondasunak. Halabaina, hil baino bi urte aurretik, Bizentak koinatuei auzi bat irabazi zien. Legeak emakumeari onartzen zion eskubideaz baliatuz, berak ezkontzara eraman zuen dotea eta senarrak emana. (81000 erreale guztira) berreskuratu zuen.

Abandon hil zen, 1854.eko Irailaren 29an, 71 urte zituela. Testamentari: Bernabe Diaz de Mendibil jauna, azken auzietan Bizentaren ordezkari zena. Abandoko S. Vicenteko hilerrian izan zen ehortzia (3.eransk.).

2. Ipui onac: edizioak. Textoa. Egilea

Ipui Onac, ceintzuetan arquiteco dituzten euskaldun necazari, ta gazte guciac eracaste ederrac beren vicitza zucentzeco. Ematen ditu Euscaráz arguitará ume eta necazariantzat D.ª Vicenta Antonia Moguel ta Elguezabalec. Donostian: Antonio Undiano liburuguillearen echean. 1804garren urtean. Bear becela (4.eransk.).

114 orrialde ditu, laurden tamainuko liburuxka honek. Bi hitzaurreak baino lehen Ciceronen texto bat dakar.

“Etenim haec conficta arbitror ... ut effictos nostros mores in alienis personis, expressamque imaginem vitae quotidianae videremus. Cicero”. Pro Sexto Rosc. Amer. 16.

Ondoren bi hitzaurre: lehena, “D. Victor Munibe ta Aranguren-gori, osasuna, paquea, ta urte luceac” izenburuaz; bigarrena: “Iracurle Euscaldunari”. Gero, 50 ipuin hitz lauz, eta hauek bukatzean “Ipuiac itz neurtu, edo verso euscarazcoan. Adigarria” (hitzaurretxo bat, non esaten bait du ipuinok ez direla bere burukoak, osabarenak baizik). Bertsozko ipuin hauek 8 dira eta 4.aren eta 5.aren artean orrialde batetako azalpen bat dator, gazteleraz, alegien narrazioaz eta metroez.

⁹ Legajo 486, n.º 21. Arch. Corregim.

¹⁰ Axmutil: Yose Paulo Ulibarri, euskal esnale ta idazle. *Olerti* 1962 I eta II.

Ipui Onac-en Bizentaren eskuizkribua Gipuzkoako Aldundiko Julio de Urquijo bibliotekan egon zegoen, baina zoritxarrez han ez da orain ageri.

1880.ean *Beti Bat* aldizkariak zatika argitara eman zuen. Gero, Azkuek *Euskalzale*-n 13 bat ipuin gutxienez (batzu gaztelarazko itzulpenez) eta bere ortografia berrian, komak aldatuz, azentua kenduz, zenbait aldaketa sartuz (cembat > Azk. zeinbat, enzun > Azk. entzun; baña > Azk. baiña; baño > Azk. baiño, etab...). *Euskal-Erria* aldizkarian ere bat edo beste agertu zen.

1912.ean *Euskal Esnalea* aldizkariak, berrargitaratu zuen Txomin Agirerren hitzaurrearekin, eta aparte ere liburu bat osatuz, Martin, Mena y C.^a-renean.

Azkenez, Auspoak, J. San Martinek prestatuak. Lehen argitalpeneko testoa errespetatzen du (inprenta hustxo batzu edo zatitxoren bat edo beste ahazten duen arren), azentua kenduz, grafiak modernizatuz eta puntuazioa 1912.eko argitalpenaren arauera ezarriz.

Eleuterio Basozabalen *P. Abarca*-ren kopia eta Ipuinak ikusi ondoren, berehala konturatu nintzen *Ipui Onac* liburukoak eta hauek berdinak direla, ordena eta guzti, bat izan ezik. J. Antonio-renak 60 dira eta hauetako 51 lehenengoei dagozkie (bat ezik) Bizentaren 50 ipuiak. Bertsoz eginiko ipuietara bagoaz, Juan Antoniorenak hauek, Bizentak berak dioenez, Basozabalen kopiak 10 dakartza eta Bizentak dakartzan 8tik 7 aipatutako kopian daude, bat ezik (7.a). Azken hau ez dakar kopiak, agian tokirik gelditzen ez zaiolako. Baina J. Antoniok bertsozko ipuin pilo bat zuen eginik, Bizentak liburua argitara aurretik eta ipuinak landu aurretik segur aski. Honela bait dio Adigarran:

“Esan nuen len verso ipuizco oiec ez dirala neure burucoac. Pillo andi bat dauca eguinda nere Osaba Jaunac; ta pillotic artuac dira emen ecusico diran guchi batzuec. Saiagarri bat da au, ta ez gueiago.” Eta izan ere, J. Antoniok “Ensayo de la Poesía Bascongada en algunas de las Fábulas” izenburua ezarri zien. Beraz, Bizentak J. Antonioren bertsozko ipuinetatik aukera bat egin zuen, eta badirudi Basozabalek denak kopiatzeko lekuri ukan ez zuela. Mateo Zabala, Uriarte (*Poesía Bascongada. Dialecto Bizcaino*) eta bestek ere kopiatu zituzten J. Antoniok bertsozko alegiak, gutxi baina zenbait aldatuz. Izan ere, J. Antoniok berak ipuin bera (esate baterako “Otsua eta Anchumia”), bi aldiz datorrena, batetik bestera aldatzen badu, errazago da kopiatzaileek aldatzea, laburtzea nahiz luzatzea. Honela, jakina, zail da J. Antonioren bertsozko ipuinen testoa finkatzea, orijinala osorik agertzen ez den bitartean, baina, dena dela, Basozabalena da kopiarik hoberena. Bertsozko alegiak Jon Kortazarrek argitara zituen¹¹, nahiz eta bat behintzat (Basantza, eta Ydijac), Basozabalen kopiako lehena, ez dakarren.

¹¹ F.L.V. 1980. 35-36.

Bagenekien, V. Ponceri idatzitako gutun batetan agertzen denez ¹² (24-5-1802) J. Antoniok bazituela pila bat ipuin, ez bakarrik bertsoz, hitz lauz ere bai:

“Yo, además de los Diálogos que le cité a Vm (*P. Abarca*-z ari da) he trabajado a versión vascongada, ya en prosa, ya en verso vario, no pocas fábulas de Esopo y Fedro...” Baina, esan dugunez, galdutzat jotzen ziren.

Beste gutun batetan (Marq. 7-9-1803) ¹³, hauxe dio J. Antonio:

“Las Fábulas en la parte de la prosa salen en su nombre. La hice trabajar, y hallaba yo poco o nada que corregir”. Nola ulertu behar da hau?

Basozabalen kopiako J. Antonioren Ipuin guztiak bizkaieraz datoz. Eta Bizentak dakartzanak, denak gipuzkeraz. Konparatzen baditugu oso antzerakoak dira, egitura ta guzti: ipuía, esan nahiaren azalpena (“ipuion onec esangura dau...”) edo antzerakoak eta azkenik errefrau tankerako esaera bat edo bertso pareatuak gehienbat. Azken hau ez da itzulpena, Renteriak eta bezala egileak asmatua baizik.

Gehienetan oso antzerakoak dira J.A.-renak eta Bizentarenak, eta askotan berdin berdinak. Esate baterako 11.,13., 15aren hasiera eta erditik behera, 16, 17, 20aren bukaera, 23.aren buk., 25.aren hasiera eta buk., 26.aren buk., 31, 32, 34, 35, 37, 40 buk. Batez ere azpimarratutako ipuinak (ikus 5. eransk. 17. ipuina).

Hau zehatzago frogatzeko, zati batzu ezarriko ditugu, batarenak eta bestearenak (kontuan euki behar da *J. Antonioren textoa Eleuterioren kopiakoa dela* eta huts batzu egon litezkeela).

a) *Ipui Onac* liburuan gaztelerazko zati bi daude (zenbait hitzen esan nahiaz aparte) eta biak erdi kopiaturik. Bata, 14.ipuinaren bukaeran, J. Antoniorenetik hartuta dago. Eta bestea, bertsozko 4. eta 5. ipuinen bitartekoa, Samaniegoren Alegien hitz aurretik. Biak ezarriko ditugu Alegiez mintzatzean.

b) Zenbait erakusburu, 26. Ipuinetik (Zaldia eta Astoa) hartuak: deskribapenak:

J.A. “zaldi eder bat, dana apainduba, cate cidarrezcoz, jarlecu ugal, ta anca- estalquiz urrez bichituz...”

B “zaldi eder bat, gucia apaindua, catea cillarrezcoz, jarlecu, ugal, ta anca estalquiz bichitua...”

J.A. “nire uliac argui eguiten dau: beguira cein mardó, guizen ta mamintsuba nagan...”

¹² Cartas y Disertaciones de D. Juan Antonio Moguel sobre la Lengua Bascongada.

¹³ Justo Gárate: La época de Pablo astarloa y J. A. Moguel, 92 orr.

B “nere illeac argui eguin beardu. Beguira bada, cein mardo, guizen, ta mamitsua nagoan...”

J.A. “...dazau anchina bere (sic) aguiraca ito gura izan eban Zaldija, dana argalduric, adore ta aguinte guichigaz, lepuan ecazala zorro esquergaac, buruz beera...”

B “ezagutzen du lengo Zaldi bere aguiracari arroa, trallatic ceramala Errotari charrac, gucia argaldua, aguinte ta indar gabea, bizcarrean zituela zorro andi bi, buruz beera...”

Esakerak: J.A. “etorquizunai... beguiratu baga...”

B “etorquizunai beguiratu gabe...”

J.A. “pisubaren pisuz” “necatubaren necatuz”

B “pisuaren pisu...” “necatuaren necatuz”

Eta “moraleja” ere: J.A. “zapalduten badozu beeratuba, artuco dozu bere lecuba”

B “zapaltzen duenac beetua artuco du bere lecua”

27. ipuineko zenbait esaera:

J.A. “ez batzubeac, ez bestiac...”

B “ez batzuec ez besteac”

J.A. “alde, edo bandora”

B “bando edo aldera”

30. ipuinetik:

J.A. “¿Ceren bildur zarà? ¿Nire?”

B “¿Noren beldur cera? ¿Nere?”

31.etik: J.A. “ecin beragaz bururic eguin eban”

B “ecin bururic eguin zuen berarequin”

35.etik: J.A. “bestela ecinda”

B “Bestela ecinda”

15.etik: J.A. “ezta lapur oguiric igaroco neure eztarriti”

B “ez da nere eztarritic lapur oguiric igaroco”

28.etik: J.A. “goguango doc niri bazcarijá ucatuba”

B “gogoango didac niri, cer jan ematea, ucatua”

d) 6.ipuina: Guizona, ta suguea

J.A. “Ez dau onec esangura, cristinaubac dongaro eguingo dabela on eguitiaz ...”

B “Ez du onec esan nai Chistauac gaizqui eguingo duela on eguitiaz ...”

Edo beste ipuin batetako: “jarri gaitean Jangoicoaren escuetan.”

(Hau ez dator Esoporen ez Fedroren itzulpenetan). Beraz, bata bestetik hartuta daudela uste dut. Zein nondik, ordea? Ene iritziz, badaude arrazoi batzu pentsatzeko Bizentak J. Antonioren ipuinak gipuzkeraz landu zituela, orraztaldi eder bat emanez, edo bien artean landu zituztela, baina bizkaierazko textoa aurrean zutelarik. Ez da, ene ustez, latinetik zuzenean eginiko itzulpen bat, bizkaieratik gipuzkeratze bat baizik, edo bestela, J. Antonioren maisugoaren pean aldi berean erdal textoaren (zentzu zabalean) bizkaieratze eta gipuzkeratzea. Itzulpen kontuan Murgak Humboldt-i oharterazten zionez ¹⁴ J. Antoniok ez zuen (eta dizipuluak bai ote?) zehatz eta hertsiki itzultzeko ohi-turirik. Zein diren ene ustearen (Bizentak bizkaieratik gipuzkeratu egin zituela ipuinak, alegia) oinarriak?

a) 1802.eko Maiatzerako J. Antoniok Ipuin batzu landurik zeuzkan. Gipuzkeraz izan balira, Bizentak ez zukeen lanik.

b) J. A-ren 18. ipuina Bizentak ez du itzultzen. Beste guztiek Juan Antonioren ordena bera jarraitzen dute eta azken honek Esoporena.

d) Bizentak (edo hobeki esan osaba-ilobek osabaren gidaritzapean), J. A-ren textoaren orrazketa lan bat egin zuen, huts batzu zuzenduz, hala nola:

Morfologian: J.A. “icasi biar da ebatera”

B. “icasi bear da ...ebaquitzen auciac” (I.0.3)

J.A. “egucacaz goijetan dabilzanan artian”

B. “egoz dabilzanan artean” (I.0.27)

J.A. “eta ce atseguña daucadan zu etortia ona biar orduban”

B. “ceimbat gozatzen naizan ... agertziat”.

J.A. “urratuco ecin ditugunean”

B. “urratu ecin ditugunean” (I.0.14)

J.A. “daruanac gaztetati buztarrija, izango da...”

B. “daramana... izango da...” (I.0.31)

J.A. “zaartu, adore bagatu ta astundu zan chacur gaisuac”

B. “zaartu, astundu ta ortzabetu zan chacur gaissoa”.

¹⁴ Justo Gárate: Cinco Cartas Inéditas de Guillermo de Humboldt. *RIEV* XXV.

Sintaxian: J.A. "ecin dabenian besteric egon baño"

B. "egon baño besteric ecin duenean" (I.0.16)

J.A. "Erri batera, non ...

B. "Feria andi bat cegoan errira" (I.0.33)

J.A. "cañabera ta sare zacuan ecazac"

B. "zacuan cecartzen sareac" (I.0.39)

Ondoko esaldi honetan begira zein ederki zuzendua den osabaren textoa:

J.A. "lapur andi bati sinisteric emoten ez jaco legue zucenetan"

B. "legue zucenetan ez zaio sinisteric ematen lapur jaquiñari" (I.0.21)

"Edo" kentzen du Bizentak:

J.A. "opicijo edo biarguintzaren bat"

B. "biarguintzaren bat" (I.0.32)

Inkoherentziak ezabatzen ditu:

J.A. "chacurrac" (hasieran), "Chacurrari" (gero)

B. "chacurrac" (beti, bi bait dira) (I.0.30)

J.A. "eizarijarena, "dacus eizari bat", baiña: "eizarijacaz batera".

B. "eizaria" (bat, beti) (I.0.29).

Dena dela, orrazketa hau ez da beti ongi burutzen:

J.A. "eracusten deutse guizonai, ez inos inoren gachaz poztuten"

B. "eracasten dioe guizonai ez iñoiz pocic artzeco iñoren gachaz".

XIX, ipuina: Eulia eta Mandoa. Zabalak ¹⁵ Bizentari hitanoa gehiago erabili behar zukeela leporatzen dio. Elkarrizketa batzutan, ez beti ez eta osaba-iloben ipuin beretan beti ere, hika mintzo dira fabulako pertsonaiak (abereen artean edo gizonak abereei - alderantziz berorika - zuzentzen zaielarik, batzutan). Baina badago kasu harrigarri bat 19. ipuinean: mandoa euliari Bizentaren aldaeran toka mintzatzen zaio eta J.A.-renean noka.

Zuzenketa lan hau normala zen: Honela diotsa J. Antoniok Vargasi, segur aski *P. Abarca-z* ari delarik ¹⁶.

¹⁵ El Verbo Regular Vascongado del Dialecto Vizcaino.

¹⁶ Cartas y disertaciones de D. Juan Antonio de Moguel, sobre la lengua vascongada. Memorial Histórico-Español, t. VII, 1854.

“Confieso que mis cartapacios están trabajados como en borrón, que hay repeticiones y otros defectos; que por lo común cuando uno trabaja la vez primera se descuida en varias cosas y son precisas correcciones para que pueda publicar” (30-3-1802).

Hala ere, geroxeago beste honako hau esango digu: “No es mi ánimo darlos a luz (*P. Abarca*-ko elkarrizketez ari da, ia seguru). Mi estudio principal ha sido el aprender el idioma para hablarlo con pureza original y facilidad, así para presentarme en el púlpito como para trabajar obras religiosas” (Vargas Ponce-ri, Marq. 24-5-1802¹⁷).

e) Zenbait xehetasunengatik pentsa liteke Bizentak, zenbait aldiz, ez duela ondo ulertu osabaren textoa, beste batzutan trakets itzuli duela, edo bizkaierazko textoak influentziatu duela:

I. 8. “Guizona eta Suguea” J. A. “Jarqui jacon”

B. “jaiqui zan”.

I. 19. “Eulia eta Mandoa” J.A. “eztencada chacharrac gaiti”

B. “ire ezten chaarrac ateratzen bacidac”.

I. 37. “Otsoa ta Achurlaria” J.A. “gogoango eutseela... eutsenai”

B. “gogoango didate... vicitza quendu nairic ebilli ciranac”

3. Alegia neoklasizismo garaian. Iturriak, norentzat eta zertarako idatzi zuen. Idaztankera

Fabula edo Alegia ez zen berezko literatur generotzat jotzen, tresna erretorikotzat baizik. Geroztik La Fontaine eta XVIII mendeko aleman teoriokoek (Lessing, Herder, geroago Grimm) funtzio sozial bat ematen diote.

Neoklasizismo garaian Alegiak gorakada egin zuen, alde batetik Esopo, Fedro eta abarren berralgitalpenak ugaldtu ziren eta bestetik alegilari ainitz sortu zen bazterretan.

Esoporen alegiak sinpleak dira baina geroztikako itzulari eta egokitzaileek beren moduz berkeatzen eta luzatzen dituzte.

Mogeldarrek bai Esoporen bai Fedroren bai Samaniego eta Renteriarren alegiak ezagutzen zituzten. Honela dio Bizentak hitzaurrean:

“¿Nola nic siniserazoco diet ascori, eusqueratu ditudala erdaldun jaquitunac arguiratu dituzten Ipuiaç?”

Eta beherago: “Orretaraco bear litzaque jaquitea Eusquera, Gaztelania, eta Latinezco iru izcuntzac ...”

¹⁷ Cartas y disertaciones de D. Juan Antonio de Moguel, sobre la Lengua Vascongada. Memorial Histórico-Español, t. VII, 1854.

J. Antonioren bizkaierazko alegi gehienak eta Bizentarenak Esoporen alegitza jotzen zirenen itzulpena da eta ez denena. Badaude Fedroren bi ere (J. A-ren 52.a eta 53.a, berariaz seinaturik. Eta Ibañez de la Renteria-ren zenbait (jaun honek bere alegien lehen tomoa 1789.ean argitaratu eman zuen, eta 1797.ean bigarrena), hala nola:

I. O. 3.a = Rent. 48.a (lehen tomoa)

I. O. 5.a = Rent. 3.a

I. O. 6.a = Rent. 50.a (bigarren tomoa)

J. A. Mogel 9.a = Rent. 45.a

J. Antonioren bat, Azerija ta Eperra, egileak berak asmatua dela (“de nueva invención”) oharrazten digu.

Baina eta Esoporenak eta, zein textotatik itzuli zituen J. Antoniok? Latinetik ala gazteleratik? Hau argitzea komeni den puntu bat da, J.A. Mogelen itzulpenak nolakoak diren jakiteko. Esoporen gaztelerazko zenbait itzulpen (Janer, 1489.ekotik etab.) laburragoak dira Mogelenak baino. J. Antoniok narrazioa eta batez ere fabularen moralitate edo aplikapenean luzatzea maite du, elkar hizketa zuzenak ezartzen ditu, erretoriko izan nahi du. Horregatik, itzulpen zehatza ez denaren susmoa dut.

Nortzu izan ziren J.A. eta Bizentaren eredu alegigintzan? Esopo eta Fedroz aparte, Samaniego eta Renteria, biak aipatuak, eta are gehiago, aurrean eduki zituzten ereduak. Esate baterako, metrikaz hona hemen zer dioen Samaniegok:

Samaniego: “con la variedad de metros he procurado huir de aquel monotonismo que adormece los sentidos y se opone a la varia armonía, que tanto deleita el ánimo y aviva la atención...”

... Se hallará en mis versos gran copia de endecasílabos pareados con la alternativa de pies quebrados o de siete sílabas...” Eta Bizentak, laburtuz eta euskaraz itzultzeko lanik hartu gabe:

Bizenta: “Para no incurrir en el gran vicio del monotonismo, que adormece los sentidos, y hace enfadosa la oración mas eloqüente, quando, por el contrario, la varia armonía deleyta el ánimo, y aviva la atención, se ha procurado la variedad de metros, sin echar en olvido nuestro comun zortzico. Pero es preciso confesar, que los versos endecasílabos pareados con la alternativa de pies quebrados, o de siete sílabas, tienen no se que mayor y mas agradable armonía”.

(Hemen ikusten ahal dugu, bidenabar, zer nolako metroak erabiltzen zituzten.)

Literatura xede praktikoko baten zerbitzuean zegoen Neoklasizismo garaian. Hezkuntza zuen helburu. Samaniegok dioenez “basa en que estriva

la felicidad pública” da hezkuntza. Eta gazteria da hau zuzenean hartzen duena, baina garai hartan, gazteria eskolatua eta honen elitea, hau da, handiki semeak. Esate baterako, Euskal Herrian, Bergarako Mintegiko ikasleak. Hautzat idazten du Samaniegok eta Peñafloidako kondeari dedikatzen dizkio bere Alegiak. Bizenta ere gaztetxoei zuzentzen zaie, eta gaztetxo handiki bati eskainia dago liburua: Victor Munibe eta Arangureni. (Bestalde, Ibañez de la Renteriak ere umeei dedikatzen die bere obra).

Zertarako literatur mota hau? Gaztetxoei ideiak errazago eta goxoago sar dakizkien, ulertzen duten hizkuntzan, ikasketak latinez egiten hasi baino lehen. Horregatik, honetaz oharturik behar bada, eta Samaniegoren alderantziz, euskaraz landu ta argitaratu zituen Bizentak ipuin hauek. Jakina, Ipuin hauek ez dute edozein herri ipuin bezalakoak izan behar, “Ipui Onac” baizik, edo Samaniegok dioen bezala “cuento moral”.

Bizentak, euskararen balioaren kontzientziatz aparte, badu kezka sozial bat ere. Orduko baserritarrak, gehienbat erretereroak zirenez gero, nagusi-maizterren arteko harremanek arduratzen dute gure idazlea, zenbait ipuinen esan nahia azaltzen duenean nabari denez.

Hona hemen zer dioen, 14. ipuinaren bukaeran:

“Hasta aquí se han sacado las fábulas más acomodadas para la Instrucción del Pueblo Bizcaino, del primer libro de Ysopo.”

Bizentak, honela aldatzen du:

“Hasta aquí se han sacado las Fábulas más acomodadas a la capacidad y genio de los niños, y vulgo labrador, del primer libro de Esopo.”

Bestalde, J. Antoniok, *P. Abarca*-n bezala, helburu apologetiko bat ere bilatzen du. Euskararen garbitasunak kezkatzen du 1802. Maiatzaren 24an Vargasi idatzitako gutunean, zera dio:

“Yo, además de los Diálogos que cité a Vm., he trabajado a versión vascongada, ya en prosa, ya en verso vario, no pocas fábulas de Esopo y Fedro, sin que el castellano más hábil, leyendo nombre por nombre, me halle un vocablo no vascongado ...”

Jakina, hau ez da beti egia gertatzen, eta orduan “edo” nekagarri baten bitartez asmatzen dabilkio erdaratiko hitzari euskal baliokideren bat.

Ezarritako helburuak betetzeko (ipaina bera eta honen esan nahia ongi entelegatzeko) egitura sinplekoa, argia, arina eta bizia behar du izan ipuinak. Horregatik, J. Antonioren alegiak ipuinak askotan konstruzio formal, konplexu eta aski trakets gertatzen bide zirenez gero, Bizentak (edo bien artean) orraztu egin zituen (edo zituzten), J. Antonioren mendeko perpausa zenbait (erlatibo, kausal etab.) eta aditz trinkoen forma ez hain erabiliak, perpausa

bakun eta aditz forma erabiliagoez aldatuz. Nahiz eta inoiz, Bizenta gehiegi luzatzen den azalpenetan, hobeki ulertua izan dadin ipuinaren esan nahia, seguraski.

Bizentaren idaztankera arinaren adibide batzu ezarriko ditugu, J. Antonioren ber textoeekin alderatuz:

J.A. “barriz basocua, ecanduta ez eguan leguez arerijoric icustera, ta besteti, ez jaquiñic celan ta nora igues eguin, igon eban nequez orma bateti gora, ta guichiarren artu ta ill ez eban Guiltzeriac”.

B. “Basotarra icaraturic cegoan, cer eguin ez cequiala: artzen du igues videa, jarraitzen dio catuac, icutzen dio cerbait atzaparraquin, baña zorionez ez zuen arrapatu” (I.O. 7.a)

J.A. “zaartu, adore bagatu ta astundu zan chacur gaisuac (sic), gueratu bere bai oi utsacaz, aguiñac jausi jacozalaco”

B. “zaartu, astundu ta ortzgabetu zan chacur gaissoa” (I.O. 16)

J.A. “imincituban albo ta inguru guztian chimino asco bacochari egocan toquian, celanguazan bacocharen cereguiña”

B. “ipiñi cituen albo bietatic beste chimo guciac, ematen ciola bacoitzari cegoquion toquia” (I.O. 40).

Ipui Onac-en idazkera eta joskera trakets samarra da askotan, nahiz eta zati landuagoak ere ukan. Ezaguna da Zabalaren erizpidea, J. Antonioren *Confesio eta Comunioco Sacramentuen gañean eracasteac* epaitzean: “deben perdonarse algunos defectos que incurre en el dialecto”. Eta *Ipui Onac* liburuaren egileaz hau dio: “Al bascuence de la Sobrina cuadra la calificación que al del tío, excepto que su colocación es menos airosa que la del de este”¹⁸. Beharbada Bizentak Zabalaren erizpidea ezagutuko zuen, eta dena dela, 1820.eko *Adierazpenean*, hau ere itzulpen den arren, joskera eta idazkera jatorrago bat darabil.

4. 1920.eko adierazpena: Luis de Borbon ...

Jakina denez, Bilbon, 1820.urtean, Pedro Antonio de Apraiz-en inprimategian, 11 orrialdetako Adierazpen bat argitara eman zen, gaztelaniaz eta euskaraz (ikus lehen eta 11.orrialdeak, 6.eransk.)

Adierazpen hau, elizgizonei zuzendua, bikoitza dela esan genezake: alde batetik, Luis de Borbon Toledoko Arzapezpikuaren sarrera moduko bat dator eta ondoren zuzenean Erregeren adierazpena.

¹⁸ Noticia de las obras vascongadas que han salido a la luz después de las que cuenta el P. Larram.

Bizentaren itzulpena J. Antonioren markinar literatur ereduaren izkiribatua da.

Besterik itzuli ote zuen?

Uriartek Bonaparteri hau diotsa: “Remito a Vd. la adjunta traducción de D. V. Moguel.”¹⁹ 1820.ekoa ote da?

P. Garmendiaren *Indice por orden alfabético de escritores vizcainos antiguos y modernos*-en²⁰ Bizentaz hau irakurtzen da:

“Autora de varios opúsculos, traductora de los documentos oficiales que en su época le encomendaba la Diputación.”

Egia ote? Merezki luke arazo honek aztertzea.

Hemen Bizentak itzulpen honetan darabilen hizkeraz ihardungo dugu bakarrik.

Itzulpena, oso librea da. Adibidez:

“exenta de frivolidades, de los sarcasmos y de las injurias”

“aldenduric umequerija, asmo oquer eta inoren gacha”

“la vigilancia sobre los funcionarios que entiendan en su desempeño”

“vitarteco cargu oneec darabilezanac ciur dabilztan ala ez”

Zentzu jeneralari atxikitzen zaio. Zenbait zati oso (zailenak, gaztelaniazko textoan), gaingiroki edo bat ere itzuli gabe daude.

Trinkoa da, baina ez zehatza. Hizkera juridiko-politikoaren oraindik euskaraz landu gabe zegoen. Zenbait aldiz erdararen kalko gertatzen da. Adibidez:

“apenas pisé el suelo patrio...”

“ez nintzan ondo eldu neure Jaiot lurrian ...”

Hiru alderdi aztertuko ditugu: lexikoa, morfologian pluraleko 2. pertsonako aditz forma (indikativoko orainaldian) eta grafiak.

a) Lexikoa

Bizenta garbizalea da, baina erabiltzen diren zenbait erdaratik hitz baztertzeko adina ez. Adibidez: Sacerdote, Religioso, Apostolubena, Compijanzia, Nacinoe, obligacinoco, esleidutia, amodijuaren, carta, escribiuta ...

Hitz berririk aintz erabiltzen du, maiz “edo” batez baliatuz. Parentesiarte ezarriko dut erdal hitza, textoan datorren modura:

¹⁹ RUIZ de Larrinaga: *Cartas del P. Uriarte al Principe Bonaparte* (ASFVJV, I, 1954).

²⁰ P. Garmendia. *Correo Español-El Pueblo Vasco*, Bilbao 1944-45. Ikus Javier de Ibarra *La obra de Pedro Garmendia*, Bilbao 1956, 107-128 orrialdeak.

“Lelencarija”, Elexa lelercari (Primado, Iglesia primada)

“Aozdar edo Vocale” Larramendirenak dira hitz batzu, hala nola hau eta ondokoa.

Baquida edo general

Ciricari edo Fiscalei, Arimazain edo Curei, Arzobispauco barrutar (diocesano), Siniste edo Fediagaz, guda edo pelia, languintza edo oficiuetan, one-rechi edo caridadian, Alderrijan (en la aldea), zuzengarri edo Constitucinoe, legue edo zuzengarri —hemen ikusten da garbizale bai, baina zehatza ez dela batere—, Bacaronda edo Monarquija, Batzaar betico eta banacacuetan... (Cortes generales y estraordinarias), Aguintaritzza edo Gobernuba, pagau biar edo Contribucinoiac, autute edo elecinoe, locabe edo libertadiaren Carta, guizonac gara locabe edo libriac, carta locabe edo libertadecua, moldizqui edo inprentaco...

Inoiz, etimologiazko zentzuaren arauera itzultzen du:

“discusiones políticas” = “eztabaida uritadacuac”

“relig. católica” = “erleginoe guztientzaco edo Catoliquia.”

b) Pluraleko 2. pertsonari (zuek) dagokion aditz forma (indik. orain). Morfologiari dagokionez, puntu honetaz ohartu naiz batez ere.

Jakina denez, bizkaiera zaharrean, orain zu-ri dagokion forma erabiltzen zen. Bizentak eurrez erabiltzen ditu aditz forma zahar hauek. 31.aldiz bai, hau da, gehienetan. Gaurko formak gutxiago agertzen dira (10-15 aldiz gehienez ere) Hona hemen 31 formak:

“eguija au guztioe *daquizu* ez dana ...”

(baina: “iracurri eguizuz bada...”, “billatu biar dozubez ceubec...”

“icusi eguizubé ...”, ez badozubez ...”, “ez deijozubela.”

“eguin detsubezan...” (zuei), “emon biar dozubeez”, “zabaldu eguizube”, “izan zaitezeeen hurrian...”, “ez zaitecé aztu cetaraco...”, “erregututen detsubet”).

“agertu *deustazu* ceuben borondatia dana barriztetia...” (me habéis hecho entender ...)

“guda edo pelia gogorren artian *cembiltzarian*...”

“atseren *eguizu* bada ceuben erregue... verba eguiten *deutsunagan* (confiad en vuestro rey, que os habla...)”

“Aldendu *zaitte* ...” (evitad...)

“obato zubeo etsi *daguizun*” (fijar más la atención en el convencimiento de la importancia de vuestra sumisión)

“ceubec icentauc *dituzula*, “ceubec icentau *daiqueuz*”, “nic orain barriztetan *deutsu*”, “aguinduten *deutsu*”, “elduten jatzunian”, “uste *dozuna*”, ceuben vicitza guztian gomutau *zaitiala*”, “cerren ceubec eracarrri *daiquezu*”, “neure ardurara *zagozan* arima maitiac, *daucazu* ceuben... ceuben erreguec sillaturic viurtu *detsuna*, ceuben...” “contu, celan aituten *dozun*...”, “aldendu *zaitte*, bada...” (guardaos...) “zubec batezbere autu *zaitudazanoc*...”, “ez zaitecé aztu cetaraco emon *neutsuzan* (vosotros a quienes he tenido el santo placer de admitir en mi diócesis a la recepción de los ordenes sagrados...)”

“aguertu *zaitte* eurén aurrian (presentadles con exactitud los ejemplos de pureza de vosotros mismos)

Begira nola darabilen punturik gabeko esaldi luze hauetan:

“Zubei neure ardurara *zagozan* arima guztiei *deutsudan* amodijo andi, eta Jesucristoren errai samurrac gaiti erregututen detsubet, vici *zaitiala* beti Evangelijuaren zucentasunian, izan *zaitiala* centzun onecuac ceuben eguitadétan, garbijac olgantzetan, cintzo eta azcorrac umien acieran, beguiratubac, leijal, eta ciurrac ceuben cargu eta opicijuetan; euei *daizula* Jaungoicozco prestutasun andibat eguitada guztietan, eruapena etorquizun, eta munduco gora bereetan, ez izatia laarreguijac gurarijetan, ez *daizula* iñoren alde juzguric eguin, artu *daizula* beti guizon oneen erechija, ecarri *deijuezula* obedentzija Aguntari...”

Beste puntutxo bat: erdaratiko hitzak-i-ón bukaera duenean, artikulua gabe euskaraz -oe bilakatzen da. Adibidez: constitucinoe, nacinoe, veguitancinoe. Baina artikulua hartzean, -ia: Constitucinoia, Nacinoia- etab.

d) Grafiak.

Hemen zenbait fenomenuren agerpenaz oharreraziko dugu irakurlea.

– bokale luzeak:

1. hitz bukaeran, kasuaren hizkiarekin elkartzean:
Christinaubeen, leuneen, oneen, chiquijeen, ditubeenac, gomuteetan, verbaac (hiru aldiz), eguillaac, legueguillaac, gachguillaac, acieraan, ezagueraan, eguitadaac.
2. hitz barnean: chaar (4 aldiz = charrei), miin (3 aldiz), naaste, aastu, guraarijac, gora bereetan (sic), laarreguijac eguijaz (2 aldiz), luurrian (3 aldiz).

– ∫ / fonema idazteko, bizentak s (isiltasuna, isildu, ios, inos, gueistuac, gueistocuac, gueistaquerijac, nas, nasala... eta X (elxa) erabiltzen ditu.

– Nola idazten du i-ren ondoren 1,n datozenean?

1. dipt. + n = bustiduraz: ceñec, ceñetan, baña, baño, erreñuico (≠ erreinuco, 2 aldiz), engañuzko, arimazaiñac, usaiña.
 2. in + vok. = bustidura gabe gehienak: imini (7 aldiz), premia, nacinoe, obligacino, elecinoe, burutacinoezco, veguitancinoe, murmuracinoia, erleginoe, contribucinoiac, bedeincacinoia, Christinaubeen, jaquinac, jaquinenac, eguinic (≠ eguiña) sinistu, aleguinez, aleguinagaz, inor etab. (3 aldiz ≠ iñor, iñoc... 7 aldiz) grina, bardinac (≠ bardiñac, 9 aldiz), dinuan ...
 3. -in = bustidura gabe, beti: arimazain, ecin, cein, duin, eguin, aleguin, jaquin...
 4. Dipt. + 1 = bustiduraz (baina adibide gutxi dago) laguntzalliac...
 5. il + vok: bustiduraz gehien bat: illundu, illunac, sillaturic, billatu, eguillia. Baina: darabilezanac.
- Azentua: aditz formetan: dá (2 aldiz), dirá, ditubè, balitubè, jatsubè, zaitecè (2 aldiz), eguijozubè, deutecè.
- Genitibo eta inesibo pluralean: beguijèn, eguitadèn, eutsazanèn, errijèn, jarraitzalèn, douguèn, Christinaubèn, gaucètan, egitadètan.
- Bukaera eufoniko deituetan, zer esanik ez: -oa > Bizentak-ua; -ea > Bizentak -ia; -ia > Bizentak-ija; -ua > Bizentak-uba.

Ortografia, Bizentak osabaren eskolan ikasi zuen.

5. Gabon kantak

Ezaguna denez, Bilboko Santiago elizan eta Abandoko S. Frantzisko komentuan Eguberriz kanta paperak ateratzen ziren Bizenta hor inguruan bizi zen garaian eta aurretik ere. 1814, 1816, 1817 eta 1829.eko Gabon Kantak aipatuak dira Sorarrain eta Vinsonen bibliografietan. 1814, 1816, 1820, 1825, 1826 eta 1828.ekoak, Apraiz, Basozabal eta Jauregui kargitaratuak ditugu. 1819.ekoa C.A. F. Mahn-ek dakartza ²¹ eta ia segur Bizentarenak dira. 1820 (Aita J. I. Aranak dakartzan zatiak, ikus geroago), 1824, 1825, 1826, 1828, 1829, 1831 eta 1832.ekoak ere ezagutzen dira ²². Gabon Kanta hauek (1926.ekoak ezik, Ulibarrirenak hauek), Bizentarenak direla esango nuke. Ideia tradizional beretsuak errepikatzen dira behin eta berriz, eta grafia, hizkera, lexiko eta metrikaz berdintsuak dira.

²¹ Denkmaller der baskischen sprache ... Berlin 1857.

²² J. Urquijo liburutegia. Gipuzkoako Diputazioa.

1819.eko Gabon Kanten textuak izenburu hau du: Gaboneco Cantia vizcaitar guztientzat, euscaldun emacume batec ateria 1819.garren urtian Abandoco elexatian.

Zortziko txikian (7/6 “Lelua” eta “Gabon Zortzicua” deitzen du kanta hau) moldatutako bertso hauetan egileak bere mendeko herritarren ohituren nasaitasuna eta fedearen galtzapena salatzen du, aintzinako euskaldunak goraiapatuz eta eredutzat ezarriz (Leloren Kantaren oihartzuna nabari da Gabon Kanta honetan. Jakina denez, osaba J. Antoniok ezagutarazi zion Humboldt-i eta honek Europa guztiari).

Ikus dezagun “Ubi sunt”-topikoaren aldaera hau:

18. Nun dogu Vizcaitarrac
 orduco fedia?
 Nun gueure garbitasun
 eta sinistia?
 Orain argaldu dira
 alaco vijotzac,
 guizonac emeturic
 dirudije motzac”¹.

Azken bertsoa, orduko ardura nagusi baten adierazgarri gertatzen da

28. Gure Erregue onac
 Ta emazte cinzuac
 laztanduco ditube
 Vizcaico auzuac.
 Eurac izango dira
 gueure Gurasuac
 ta zainduco descubez (sic)
 osoro Forubac.

J. Urkijok, RIEV-en (I, III) argitaratu zituen Mateo Zabalarenak ziren alegietan nabaria da Bizentaren eragina. “Berba aurrecoa”-n bertan, azken ipuina (“Peru Achurlari alferragaz Yoane necazale cintzoaren arteco berbai-cuntzea) D.ª Vicenta Antonia Mogelena dela esan ondoren, honek *Ipui Onac* liburuaren sarreran ipuinez eman zituen eritzi berdintsuak errepikatzen ditu hark:

Bizenta: “Umeago nintzanean berriz enzun oi nituen, zoro zororic, ta pozez erotuta atso ipuiac. Sinisten nituen eguia andi batzuec becela, Peru, ta Mariaren ipui farragarri, ta sustraigabeak”.

¹Kontura gaitezen, bide batez, nolako gauzak esaten dizkien gure emazte omenduak gizonen. Honelakoak hamaikatxo aldiz ogertzen dira Gabon Kantetan. Bestalde, Sabino Aranak baditu aitzindariak “bere elexatian” (ez ideologia mailan bakarrik, idazkeran era bai) eta Ulibarri aurrerengo.

Zabala: "Badakit nic gueure euscaldunac ipuinzaleac direala. Gogoan dot oraindo celan umetan entzun geroazan aoa zabalac eta adurra erigula, Peru ta Mariaren ipuin sustraibaacoac. Oraingo oneec dira sustrai andicoac, mamiñ ederrecoac, eta on eta onura zabalecoac".

Eta geroxeago: "iracurri eguizuz ta eguikezuz ipuin on oneec" eta 35 ipuinei "Ipuin Onac" izenburua die ezarten.

Ipuin hauek baino aitzin, sarrerako bertso batzu datoz eta ondoren 'Anchinaco euscaldunen Alabantzac' izenburupean bertso saldo bat. Hauek idatzi zituenak, gehien bat 1819.urteko Gabon Kantetako bertso osoak kopiatu zituen. Gai eta ideia beretsukoak dira. Hona hemen alderaturik zenbait bertso:

1819.eko GABON KANTA

(B. Mogel?)

4. Alperric gura eban
Anibal andijac
ecer ezetan euqui
Vizcaico mendijac.
Beste Gaztelu baga
gueure basuetan
coldarturic lotu zan
ta ondo benetan
5. Bere gente arrotza
noc daique sinistu,
euscaldunac ebeéla
aimbeste lotsatu?
Izanic escubete
Vizcaico gentia
bildurrez bete eben

Erroma guztia.

3. Augusto Erromaco
Emperadoriac
nai cituban mempetu
Vizcaico gentiac:
baña euren indarrac
ondo ezaguturic
igues eraguin eutsén
Vizcaico lurretac
12. Cesar Agustoc eban
ondo ezagutu
Vizcaitarren asmua
eta eban autu,

FABULAS EN DIAL.
VIZCAINO
(Zabala)

- Alperric gura eban
Anibal andiac
ecer-ez-etan euki
gueure euscaldunac.
Beste gaztelu baga
euren basoetan
coldarturic lotu zan
ta ondo benetan
- baya dóas iguesi
ondo lotsaturic,
escu-bete guizonec
arpegui emonic
- Augusto Erromaco
Enperadoreac
nai evazan menpetu
euskaldun zagaiac;
baya onêc galtzarrai
erruz eraguinic
igues erazo eutsen
euren muguêtatic
- Octavianoc bada
ondo ezagutú
guere azkartasuna
eta evan autu

<p>baquia esquintia
bazter chiqui oni
beragaz izateco
adisquide beti</p>	<p>bakea eskintzea
baster chiki oni,
beragaz izateco
adiskide beti</p>
<p>7. Erroma izugarri
Fede bagacuac
nai euscuzan ecarri
Jangoico falsuac
Ezarri buztarrija
gueure idunetan.
sartuteco Vizcaija
Legue barrijetan</p>	<p>Erroma bildurgarri
fede bagacoac
nai euscuzan ecarri
guzur Jaungoikoak
ezarri buztarria
gueure idunetan
euskera ta legueac
galdu bas artêtan.</p>
<p>8. Gure Aasaba onac
au ezaguturic,
iños macurtu ez eben
iñori bururic.
Alcar ondo arturic
dinue, lenago
il senar ta emazte
azpiratu baño.</p>	<p>Gueure asaba onac
gauzac igarriric
iñosh bêtû ez eutsen
besteri bururic
Alcar ondo arturic
diñoë: "Lenagó ondatu
tal il danoc
azpiratu baño.</p>
<p>22. Vizcaico ezaugarrija
len zan <i>Lamburuba</i> (sic)
orain esaten jaco
Curutze Santuba.
Izurten zan odola
au ez galtziarren
orain salduten dabe
sarri trago baten.</p>	<p>Gueure ezaugarria,
lentzan lauburuá
orain esaten yaco
Curutze Santuá
Ishurtzen zan odola
au ez galtzearrén:
au yagonic, cirean
guztiac gordeten.</p>
<p>18. Nun dogu Vizcaitarrac
orduco fedia?
Nun gueure garbitasun
eta sinistia?
Orain argaldu dira
alaco vijotzac,
guizonac emeturic
dirudije motzac</p>	<p>¿Eztogu, euscaldunac,
lengoen fedea
Aen euskera laúa
et 'aren leguea?
¿Cer: emetu aldira
gutarren biotzac?
Baita ascoc berbetan
¿dirudie motzac?</p>
<p>25. Gure Asaba zarrac
viztu al baleitez,
semetzat ezagutu
naico ez guinducez.
Lotsaz ez leuque naico
autu gu umetzat
ez badoguz jarraitzen
euren lengo oñatzac</p>	<p>Gure asaba zarrac
biztu al baleitez
semetzat ezagutu
naico ezguinducez:
ez lotsaz artu naico
guinducez umetzat
ez badoguz yarraitzen
guc euren oñotzac.</p>

26. Ya bada Euscaldunac esnatu gaitian gabizan beti zuzen ta sendo fedian Gueure vizi moduba zucendu bagaric ez dogu icusico iñoz gauza onic	Ea bâ euscaldunac azcortu gaitean gabiltzan beti zucen ta sendo fedean Gueure vicierea arteztu bagari ez dogu icusico iñosh egun onic.
---	---

1819.eko Gabon Kanten eta Pariseko eskuizkribuko zati hauen artean alde handia dago. Zabalaren horietan agertzen diren zenbait gauza berri aipa ditzagun, hala nola:

grafian: k, y, sh

bukaera eufonikoetan: oa, ea, ia, ua

aditz formetan: evazan, dauco etab.

hitzetan: baya, ganean, bâcoa.

Ikus daitekeenez, markinar literatur tradizioa hausten ari da, eta beste bizkaiera nabarrago bat nagusitzen. Bizkai mendebalaren pisua sentitzen A. Mateo Zabala eta Ulibarriren eraginez.

Nola nahi ere, ene ustez, 1819.eko bertsoak askozaz gihartsuagoak dira, Pariseko eskuizkribukoak baino.

Peru Achurlari alperragaz Yoane necazale cintzoaren arteco berbaicuntzea-ko bertsoak 1832.eko Gabonetakoak dira eta izen gabe argitaratu ziren. Zabalaren ipuinetan agertzen dira eta bi tokitan dio Pariseko eskuizkribuak Bizentarenak direla.

Gabon Kanten ondoren datoz eta izenpetu gabe dauden arren, Pariseko eskrizkribuak ere bi aldiz dioenez, Bizentarenak dirateke. Baina Zabelak edo dena delakoak, lehen aipatu bertsoetan bezala, hemen ere bizkaiera moda berriko horretan ipini "evazan".

1820.urteko Gabon Kantak ere Bizentarenak dira, behar bada. Aita J. Ignazio Aranak, S. J., *Arte Metrica Bascongada* eskuizkribu argitaragabearen lehen partean, Bizentarenak bertso ongi moldatuen erakusburutzat jotzen ditu. Hona hemen hiru ahapaldi (besterik ez dator). Jakina, ortografia anarkiko horiez da Bizentarena, eta gainera, honek hobeki daki s/z eta ts/tz be-reitzen.

Dieresiaren adibideak honako bertso honetan dakartza:

“Laiño illunen batzuc
Aguertzen badira
Ceruco eguskişas
Aldenduco dira
Ezagutu esquero
Gueure uts-eguiñac

Jarichico ditugu
 Betico atseguinac”
 (D.ª Vicenta Moguel 1820).

Geroago: “como ejemplos de versos cadenciosos:

“Maitetzen badituguz
 Munduco ondasunac
 Bicitza argal eta
 Bere atzeguiñac
 Jaungoicuz gañetic,
 ¡Zori gaiztociuac!
 Ciur-ciurrac dogus
 Su-gar beticiuac...”
 (V. Moguel D.)

Geroxeago: “ejemplo de sílabas y dicciones suaves, ligeras y dulces”

“soñu eder artian
 dansugu cantia
 Gloria Ceruetan,
 Lurrian bakia,
 Borondate oneco
 Guisonen artian
 Ez-da -bai -da guciac
 Amaitu sirian”
 (D.ª Vicenta Moguel 1820)

Bertso hauek, eta beste idazle eta bertsolarien zenbait J.I. Aranak “como ejemplos de cumplimiento de reglas y buen gusto en la versificación” dakartza.

Bizenta ez zen izan Gabon Kanten moldatzaile bakarra. Hor zen Uliberrri bera ere. Honek bere gutun batzuen (Erro-ri etab.) zuzenketa Bizentaren eskuetan utzi zuen²³.

Bestek aspaldi esana esanen dut nik ere: komeniko litzatekeela kanta hauek oro bil eta argitaratzea, hots. Baita ahal delarik, finkatzea zein norena den ere.

6. Bizenta A. Mogel berraurkezten

Emakume ilustratu, kulturaz jantzia baina ber tenorez apala. Etxe oneko alaba, merkatari dirudun eta euskalzale batekin ezkondua, etxekoandre

²³ Akesolo. *Ulibarriren Gutunliburuaren hitzaurrean*.

honek euskal giroa sustatu zuen Bilbon, erdara gure hizkuntza zokoratzen ari zen garaian. Foruak, euskara eta erlijioa elkarren osagarri eta bereiz ezinezko ziren harentzat. Gazterik jabetu zen euskararen balioaz, baina ez zuen mihiatz edo erdal lumaz handipuztu, euskal hegats apalez landu baizik. Gure hizkuntza deus ez edo gutxi jorratutako soroetara (texto juridiko-politikoak, ipuinen kontaketa) eramán zuen, bertsoak ere trebeki jartzen zituelarik.

Euskal literaturaren historian ez apaiz ez mediku ez gizonezko ez den “burjes” lore bitxi honek merezi du gure begiramena. Hark egin zuen bere lana. Besteok gutxienez zor dugu haren lanaren ezagutza, haren izkribuen argitalpena bederen.

LEHEN ERANSKINA

XXXVI

VICENTA MOGUEL Á SU FAVORECEDOR EL SAPIENTÍSIMO
VARGAS

Salud y felicidad

Marquina y Marzo 24 de 1805.

Quisiera ser tan prompta en descifrar las dicciones que V. md. ha fiado á mi corto entendimiento, como soi obediente en contestar á la apreciable de V. md. con que me ha favorecido.

Desde antes de aier, que la recibí, mis meditaciones se han reducido al corto término de once letras, y nada saco hasta ahora en limpio. Miraré mejor; volveré á meditar; pero me temo mucho que no salga cosa de provecho, y no quiero io salir del apuro con un fingido embrollo, sino confesar la verdad como es en sí, desnuda.

Por Dios suplico á V. md. que mis bachillerias estén más ocultas; no las esponga V. md. á la vergüenza. Me sobrecojo de acordarme que mi miserable carta se presentó en la Academia delante de los doctos: ¡Pobre de mí! y

cómo se murmuraría de su autora, que sin saver manejar su pluma se mete á censora. Daría, en fin, que reír, y eso no es tan malo, pues el viejo Isopo, para distraerse de su continuo estudio, jugaba nueces con los muchachos, y V. mds., para alivio de las continuas tareas á que están sujetos, tienen mis cartas por entremés, que con sus ridiculeces divierten sus estudiosos ánimos; buen provecho les haga, que io les perdono quanto digan, pues á mi pluma deven el más sazonado plato (que es el murmurar), segun un adagio, y harto dichosa soi en eso.

No dudo que sabrá V. md. ia, mas no puedo pasar en silencio, la voda de nuestra Xavierita con su primo D. Xavier Maria Argaiç. ¡Qué dichoso! ¡qué feliz será este buen caballerito por su esposa! que si el amor no me engaña, es la más digna criatura de todas las felicidades, que se las deseo muy completas. Quiera el cielo que sea ella tan feliz en la eleccion de su esposo, como lo será él en su posesion.

Los señores Marquineses, con los Ansoateguis, Navarretes..... devuelven á V. md. sus finos recuerdos, y ofrece su inútil, si buena voluntad, la que se profesa su más obligada servidora. (Rúbrica.)

(Original ológrafo.)

150

XXXVII

A SU FAVORECEDOR Y CORRESPONSAL EL SR. VARGAS
LA MÁS AGRADECIDÁ VIZCAINA

S. y C.

Marquina y Maio de 1805.

Haviendo meditado en quanto mi corto talento alcanza sobre la inscripcion que se sirvió V. md. comunicarme por Marzo de este presente año, saco por legítima consecuencia que nada quiere decir en vascuenze. Solamente la última dición ERT ó EURT es una especie mui común entre nuestros caseros para decir á un buei ó toro *detente*; dicen *ert* ó *eurt*, con la particularidad de que con ningun otro animal ó bestia se usa de esta expresion, sino con el ganado vacuno.

Las otras dos dicciones no tienen ningun sentido de fundamento ó io no comprendo. Puede ser que algo sacase el Apologista si viese la inscripcion; pero no daré io crédito como no se me promueve con mucha claridad. Esta es mi sencilla confesion, y haga V. md. de ella el uso que más guste.

Aseguran que se han dado á la prensa los *Discursos filosóficos. Credere vel non credere periculorum.*

Tengo entre manos un mamotreto con título *Alfabeto Botánico de tres lenguas: Castellano, Vascuenze y Latin.*

151

compuesto por un Botánico de Durango, quien me ha enviado para que io lo corrija, y luego deve pasar á manos de Astarloa para la última correccion, y segun me dice el autor, quiere presentarlo á la Academia. La fiesta es que si empiezo á correjirlo me va á costar el hacer un nuevo Alfabeto, porque está descalabradísimo. Se ha metido á poner nuevos nombres á las plantas que no se han conocido en este país hasta estos modernos tiempos, y con eso ha echado todo á perder, pues es un malísimo vascongado que apenas save hablar su lengua. Pienso decirle con claridad mi modo de pensar, y allá se componga.

Permítame V. md. que tome el atrevimiento de pedirle un consejo.

Tengo un hermanito canonista y quiere traer alguna Historia Eccla. buena, moderna, y para esto desea saver si la que ha escrito el Sr. D. Félix Amat, canónigo magistral de Zaragoza, ó la de M. el Abate de Berault-Bercastel, ó cuál otra tiene más aceptacion entre los savios. Me ha parecido que ninguno mejor que V. md. podrá decidirle, ia que está dudando cuál ha de elegir, y quisiera que tubiese la aprobacion de V. md.

Espero que me dispensará V. md. de esta incomodidad.

En todo este mes tendremos aquí á los Sres. Condes, y será regular que se celebre en Munive el desposamiento de nuestro Xavieracho.

Páselo V. md. bien, y disponga de su más reconocida servidora q. s. m. b.—*Vicenta Moguel.*

(Original ológrafo.)

2. ERANSKINA

EL DOCTOR PERU ABARCA

CATEDRÁTICO DE LA LENGUA BASCONGADA

EN LA UNIVERSIDAD DE BASRTE,

*Dialogos entre un Peustico solitario bascongado, y
un Barbero callejero llamado Masu Juan*

Compuestos por

D. JUAN ANTONIO DE MOGUEL

Y URQUIZA

Cura de la Villa de Marquina en Vizcaya

Ademas, contiene este Libro, varias selectas de las Oraciones de Ciceron; Alessandro, &c. y Fabulas traducidas todo al Basconco Vizcaino por Dns J. Moguel, de cuyos originales papeles he copiado con todo cuidado yo Eleuterio de Pasorabal

AÑO DE 1808.

3. ERANSKINA

En vaine y meube en Sept. in mit vide ainter circunon y cuates alor / senvay
 em aior in dad rruens Ja. Ocas in in thog uel mal in / Hany uia. Uredo
 de Jor. Pkicaw in Bawobul (de cuii abh auw noicifa succosom) mal
 in Bilhois y uecaw y ue fueraw in Abank. Recubo los Sinter Sacamentos
 de la Sacerdotaw au / Jofamula Dina in lteo. d. bil uous in Bubbis y Landa
 au faw / papulade mellempo / Sente in awa pwanoy / y au fe frame.

D. Xosaw de la valery

4. ERANSKINA

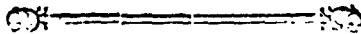
IPUI ONAC,
CEINTZUETAN ARQUITU-
CO DITUZTEN EUSCALDUN NE-
CAZARI, TA GAZTE GUCIAC ERA-
CASTE EDERRAC BEREN VI-
CITZA ZUCENTZECO.

Ematen ditu Euscaráz arguitará umc
eta necazarienzat

*D.ª VICENTA ANTONIA MOGUEL
ta Elguezabalce.*

R. 1804

DONOSTIAN:

Antonio Undiano liburuguillearen echean.
1804 garren urtean.

Beaz becela.

5. ERANSKINA

16.

Truna; uate arcuat zaxiū nabee, hūduacatan leguer
 amūn laga nugo. Nor bāt, neuae uatē onētā bax gūm
 neutran orbi uero illēsequitā, ta ordābon onā nūntrān
 arō cura castān, ta dīu quichigāstī redduo ez nondubān.
 Eā onim exuēgo deūt aquitāca, ta onim gauza ez nasa
 la ecertācō, icurācū ecūddāla queijago? Gomittou
 beī nīre gantētarūncō equitācauicā; exuēgū izān
 nagū; ta ez onombēte uerbaa zapalū.

Ipsum onec exuētōndare arguēro gāntē
 exuētān bax quīnā uandānān, ez fūstā exuētā
 bax mūuētāronīc zaxitān ecin dabonīc bēstēn
 egō bānē. Ugaribac utubīa dītubēla ondo ta exuē
 quī- oīm, edo oguētūcō zaxitāntān tējalāc, ta bax
 quīnāc izān dīxīnāc, ez bōtā campōra atēnīc atē
 oguēja bīllatūterā; etā exuētōc quēijago gāc uīmīac bax
 deūtēcēla lōtīa gōndē, exuēgū onā exuētīc, ta bax tōn
 izān fūuero zax bīxīc ecin dabonā.

Ipsum 17.
 Eibi, ta Ugariāzīfūmā.

Equin ebōn beīn bābījāc bātūmā bāt tēgīgāc
 cītubēn eūnōnātīān uerba onec. Cerdā quēī gārdōn
 gacūnā? Equin on bāt ez dāuacāgī; bōtī orīcī gārdō quēuā
 gōgōmīān; gāgōz axēnīfōz īnquīrātūxīc; Chacūnāc, ta
 fūzīon ac quēī atīān dābīlōz alān baxuētān, celān fūax
 actōn; dōndē quēī bēdītūcū baxūbāc. Oīmīā, quēī atīcōrē
 ta baxūnīc exuētōnētān, ez orīcī bōlōn uatīc bē. Chacūnāc
 Onātrētātī. Jaxtōn bāgā uē. zaxītēcīāc, ecin jōn dōgūc
 ecin bīlōrīc bāgā. Chacūz dāuacīcū baxo- chacūn tībēnī
 jō. Cēmbāt quēuāc lagūn jaurīdīnā chacūn, ta fūe
 xīfōn zaxītātān? Cēmbāt bēīnquān illīc quēuātā
 55 andī, a, ūba, ta quēīc, egūlīon dabēn zaxāc ta

berdiniaz, equinico exomienberiz ? Tu erda vici oritur
 espada bete exotivoren atxumaxidien ibiltar. Ohi dituen
 kote guara burubac. Ibi baltza; ito uritan, ta gundeni betio
 guera; ta scasia. Guabaysi eben aben equitit, ta man-
 ctaron. Ibi baten equi, edo ondoxa. Oxiu nun ducoren
 celan. Igoxerijo Segui, edo eli bat suaxeti botaiten burubac
 ena coxa. Biltatitiaz ena icurita. Oxiu aben, denuc eran
 ebala kabin estio bateg; Ezgan qu sacaxac. Biltatitiaz
 ducunuc gaganic iguer equiten qu bane biltatitiaz
 batur. Ebanan ducunuc ena sacaxa: storico gacur.
 biaz bada egan otzagi batur; ez dicit betiunuc gachac. Duce
 ponce onandiac enaxi oi dita. Guaran bada burubac
 galdu bage storigarian vueti.

Ypuen onec ducututen ditu, guaron ta ondoxa
 icurita, enaxi, ta exkapan bage, enen burubac ondoxa
 seu simuetan debiltatiaz. Ta dicit equi gacurta bariunuc;
 beti igon bati guax, ta gacur, jauri beti. Longa gacurta
 longuicunon enubetan. Una etia ada guapan ondoxa.

Ypuen 12.
 Otsa, eta Anchumiarra

Nuntz bateg enan cortian beragac anchumie bat,
 ta amax watan biaz eban. taan, ta basona guticua bil-
 hatidexa. Vaten bano beragac dicitia anchumiaz;
 beguiaz, enaxiga mau abe, gaxon, ta arca jagua bat
 daucaque, cein dan Oxiu. Oxiu oi da eke onduete
 ot, ta topetan bada nundi, vatte cortia, exuan dante
 ez guiberrigac. Eban bada, ni baruan naren vatican
 cortia iron, dana dala, ez edoqui atexic; xinda daito
 ta arcaque ot, ta, ceinda simutu exaxion au xaro beti
 su, neu nabala. Vaten eban dante gacur dicitia me-
 nic. Ibi baten guaran Oxiu dicitia eban otian;
 ta inuon enaxion baxe bai. Ama Nuntzaren illeta,
 edo bacia. Demuteu jacon Anchumiaz Guano on-
 xen

5. ERANSKINA

30°
 eracutsi bear muquertasunic, gueróra zar
 tzan: egon. baño besteric ecin duenean.
 Echeco buruac artu bear dituztela ondo
 ta erruquiz morroi, ta mirabé, zaartu ar
 tean bearguiñac izan diranac, ez: bot
 campora ateric: afe: oguia billatzera. Er
 arrazoi gueiagorequin umeac bear diotel
 lotsea gorde, amorioz itz: eguin, arpegu
 oná eracutsi, ta laztantasunez beguirat
 guraso zaar bearric ecin dutenai.
 Zaar necatpei ondo beguiradu:
 Bear eguiñac ondo saristatu.

IPUB. XVII.

Erbid. p. ta. Iguelao.

E Guinzuten bein Erbiac beren artea
 batzar, edo bilcuia, ta igaró citur
 ten itz oec: ; Cer da guri guertatzen za
 guna? Egun on bat ez daucagu: beti i
 guera quezca pogorrean etsaiz inguraturic
 Chacur: ta guizonac gure billa dabilza
 ala basoetan, nola soró, ta ibarrétan.
 Gorde naiagatic buruac otatza; guisast
 ta toquiric ezcutuenetan, arquitzen gar
 tuzt.

31°
 tuzte chacurrac onatzetatic. Jesten ba
 guera garitzetara, ecin jan degu ceer bel
 dar gabe. Gaveraco ere baditugu baso
 chacurrac, Aiceriac, ta oec dirá Eizaritio
 guiztoenac. ; Cembat gure lagun erori dif
 ra Chacur, ta Aicerien ortzetan? ; Cem
 bat beingon itzen dituzte guizonac erre
 mienta suguiñequin? Au ez da vici izatea,
 batjean beti icaraz erioztaren atzaparre
 on ibiltzea. Obe ditugu bota gueren bu
 ruiac ibai batera, itó uretan, ta quendu
 betico. Jarritasunac. Erabaqui zuten ala
 gaitaca, ta joan eiran ibai bateco egui,
 edo ondora. Dacuste usté gabe, nola an
 arquitzen zan igueltegui bat, gucia icara
 taca, banatu, ta bota cituzten beren bu
 ruiac uretara. Orduan esan eioen beste la
 guri. Erbe batec. Ez guera bacarric gu
 beldurrean. vici gueranac. Badira bai go
 baño ere beldurtiagoc. Ona nola gu ecui
 ta beste gabe igues eguin, ta bota di
 tzen buruac ibaira Iguelchurac. Ez de
 gu erregatu bear: etorrico aldía egun
 guetuztaz; gaitac dituzte
 beren muac, ta aldiac. Goacen bada
 tuzt leuetara, ta vici gaitcan nola al
 egun

egun obeagoen zai. Ala eguin zuten.

Ipui onec arguitzen ditu Guizon, ta Andra ernegari, irritu, ta paque guchi-coac, ta beren buru, ta vicitzaco atseca-beai gaitziritzirie, erioitza billa dabilzina. Ez dirá egun guciac berdiñac; gaur lecu beetuan dagoana, egon diteque egun guchiren barruan; goraturic: ta negu gogorrac ecarri oi du udaberrí.ederra. Jarri gaitean. Jangoicoaren. escuetan.

*Aurpegi eman bear: diogu gaitzari,
Beguiratuta etorríco dan onari.*

IPUI XVIII.

Orsoa, ta Irudia:

CEbillela. Orsoa basoan, arquitu zue Irudi, ichura uts; edo imajina bat Aru, ta egonzan goi ta be beguirá, ta dioe esan zuela. O cein edesra. cerán! bñá ez dezu cenu; ez garuñic.

Ipui onec lotsatu bearditu edertasun tean biotza ipiniric daucatenac. Ede adingabeco; ta argui laburrecoa da cenuic ez duen Irudi uts baten guisacoa.

*Edertasuna da egun laburrecoa:
Jaquituria vicitza guciracoa.*

IPUI

IPUI XIX.

Eulia, eta Mandoa.

MAndo batec ceramala Burdia Jarritzaion burtolean Euli gogaitgarria, ta diotsa: Mando zatar ta astuna, abill arinago; bestela nere eztenarequin odoldu ta pizcortuco aut. Aserratu citzai-on Mandoari Euli cital batec ain arro itz eguin bearraz. Eranzun cion bada: ; ó piztia cital, quiratstu, ta gogaitgarria! Ecin gaitzie eguingo diat: ala ere, ez cidac ardua andiric ematen ire ezten charrac ateratzen bacidac odol apur bat. Nere gañean dijoan Mundazai onen zigorrac beldurrago eguiten naitziac. Onen cigorrada, ta ugal orapillotuac ematen diztan zartadac, atera oidizquite zambro andiac. Au bai dala beldurgarria.

Ipuiac eracasten dióe Andiquiai, badutela cer beldur izan nondic edo andic.

*Cbiquiac dira noiz bait arrotzen:
Ta Andiac dute ernegatzen.*

C

IPUI

L U I S D E B O R B O N

por la divina Misericordia Presbítero Cardenal de la santa Iglesia Romana, del título de santa María de Scala, Arzobispo de Toledo, Primado de las Españas, &c. &c. á mi muy amado é Ilustrísimo Cabildo de mi santa Iglesia primada: al Presidente y Vocales de la Gobernacion de mi Arzobispado; á mis Vicarios generales y demas Jueces eclesiásticos y Fiscales; á mis Visitadores de parroquias; á los Curas párrocos de todas mis feligresías; á todos los Sacerdotes de mi venerable Clero Secular y Regular; á todos mis diocesanos y habitantes en el territorio de este mi Arzobispado: Salud en nuestro Señor Jesucristo, y mi amorosa y pastoral bendicion con las siguientes palabras de mi cordial afecto.

L U I S D E B O R B O N,

Jaungoicuaren onerechiz Erromaco Elexa Santuco Cardenal, Santa Maria Scalaren icenecura, eta Arzobispo Toledocua, Españaco Lelencarija &c. &c. neure Elexa lelercari onetaco Cabildu gustiz maitiari; Arzobispau onetaco Aguintaritziazen Nagusi, eta Aozdar edo Vocalei: neure Vicarijo baquida edo general, eta ostiango Elexaco Aguintari, eta Ciricari edo Fiscalei: neure Elexa-icuslei, eta Arimazain edo Curei: Sacerdote Abade, eta Erligioso veneragarri guztiei: gure Arzobispauco barrutar, eta an vici oran guztiei: Osasuna Jesucristo gure Jaunagan, eta gurasosco amodijuaen bedeincacinoia, viotz cintzuaeren verba oneccaz.

Entre los cargos de mi delicado é importante ministerio Pastoral ha ocupado siempre el debido lugar en mi corazon procurar inspirar en todas las almas, fiadas á mi cuidado el espíritu de caridad y union fraternal, propia de los engendrados en nuestro Señor Jesucristo por el santo Bautismo y por la fe del Evangelio, que produce la unidad en toda la Iglesia, por la cual, los que se glorian en pertenecer á ella, se miran y tienen reciprocamente como miembros de un mismo cuerpo, no solamente en cuanto dice relacion á la eterna bienaventuranza, si tambien por lo correspondiente al órden civil, para contribuir á la prosperidad comun y á la personal, que no puede mas fácil y directamente lograrse por otro medio, que por el de la caridad del Evangelio. Así pues, amados Sacerdotes, cooperadores de mi ministerio, y diocesanos míos, siendo yo deudor á todos vosotros, y aun mas á la Iglesia Católica, Apostólica, Romana, que abraza el estado todo de la Nacion entera, me ha parecido necesario hablaros en unos tiempos y circunstancias en que el silencio de los prelados no tendria fácil escusa. No puedo ciertamente menos de desahogar los afectos de mi paternal corazon, y

Neure Arzaintzaco lan, eta eguin biarren artian gurijen tiratu dabena beti nire viotza gan da, neure ardurara dagozan arima guzrien goguan sartutia alcarreganaco amodijun, anaetasuna, eta bat eguitia sortu diran Jesucristoren Bautismo Santuban, Evangelimaren Siniste edo Fediagaz, cenece eguiteu daben Elexiaren batasuna, ceñetan gozatu ten diran berari daocazanac, eta beguiratuten deusec alcarri gorputz baten zatije leguez; ez bacarrie betico zorientasunari daocazan gauzetan, baita bere Errico zucebidetan, lagundubaz alcarri guztien, eta bacocharen aurrerapenetan, cein jaristeco, ez dago vide uretagoric Evangelijuaren onerechi edo Caridadia baño. Alan bada Sacerdote neure lanetaco laguntzalliac, eta neure artaldece arima guztiae, izanic ni zorquide zubei, eta arabere gurijago Erromaco Apostolubere Elexia Santa guztientzacuari, ceñetan bat eguiten diran Jajoterri edo Naciuec guztiae, ustetizan dot zubei verba eguin biarra, denpora onetan, ceñetan cein achajujianic euep ileijan Buru nausijeen isiltasunac. Eguinaz cein gorde nei neure gurasozco viotzan samurtasuna, zuceulu haga zubece gana Azainareu verbia, iguitu eraguiteco bacochac

(11)

tud en el entendimiento, consultando siempre á los sabios de buena fé; subordinacion al Gobierno; sumision á los que rigen sus ministerios; amor á la *Religion*, á la *Nacion* y al *Rey*; constante adhesion á sus máximas y á la *Constitucion* política que ha jurado, y de la que nos dice será siempre su mas firme apoyo. Haya en todos reflexion para pensar, consejo para obrar, confianza recíproca entre todas las clases y personas, como medios los mas conducentes para conseguir la felicidad espiritual y temporal, que deseo y pido á Dios para tod :

Dada en Madrid á 15 dias del mes de Marzo de 1820.

*L. de Borbon Cardenal de Scala,
Arzobispo de Toledo.*

Por mandado de S. Ema.

Lic. don Manuel José de Gallego.

amodijua Erliginoe, Jaioterri, eta ERREGUE-
RI; eraaspen sendua gueure ERREGUEC
juramentuz autu daben *Constitucinoiari* ce-
negaitic dirauscun bera izango dala abe
arriric senduena. Izan bada veguiratubac,
eta artu oneen erechi edo *Consejuba*, eu-
qui alcarreganaco compijantzia, andi ta
chiquijeen artian, cerren oneec dirian bide-
ric ciurrénac jaristeco arimaco eta luurreco
zoriontasuna, cein opadetsubedan, eta esca-
tuten deutsadan Jaungoicuari guztientzat.

Emon zan Madriden Martijaren 15 eta
1820 garren urtian.

*L. Borbon Cardenal Escalacua,
Arzobispo Tolcedocua.*

Bere And.^{en} aguinduz.

Lic. don Munuel José de Gallego.

TRADUCIDA DEL ROMANCE AL BASCUENCE, POR DOÑA VICENTA DE MOCUEL.

EN BILBAO: POR D. PEDRO ANTONIO DE ARAIZ. AÑO DE 1820.